

telnie nemzeti tudatossággal. Tudnia kell, hogy munkája nem csupán egyszerű kenyérkereső munka, hanem a magyarság jövőjén való dolgozás is, sőt elsősorban épen a nemzet jövőjének munkálása. Nemzeti tudatosságra kell nevelni az ifjú nemzedék tagjait is, hogy majdan választandó életpályájukon ne az egyéni érdek szűk látószögéből nézzék a világot, hanem fel tudjanak emelkedni arra a szellemi és erkölcsi magaslatra, ahol az egyén egy nemzeti közösség alkotórészének érzi magát, s cselekedeteit e nemzeti közösség gondolata irányítja. Ebben a szellemben kell végezni mindennapi nevelő és tanító munkánkat, ebben a szellemben kell gondolkodnunk és írunk arról, miféle tennivalók várnak reánk a közvetlen jövőben a magyar nevelés- és oktatásügy terén. Nem tudom elhinni, hogy akadna olyan magyar pedagógus, aki ezt a munkát ne a legnagyobb készséggel vállalná s ne a legfokozottabb buzgósággal végezné.

Ezért bizalommal fordulok a Magyar Pædagogianak régi, kipróbált dolgozótársaihoz, kérvén őket, működjenek közre a folyóirat útján ebben a nemzeti öntudatot fejlesztő, országépítő, jövőbe néző és jövőformáló munkában olyan lelkesedéssel és kitartással, amelyet ez a jó ügy megérdemel. Kecsegtetem magam azzal a reménnyel is, hogy új katonák is sorakoznak a zászló alá, új erőkkkel is kiegészül az az írói gárda, mely eddig a Magyar Pædagogia körül tömörült. Az olvasók táborához pedig az a kérésem, olvassák e folyóirat közleményeit azzal a minden szép, jó és igaz iránti meleg érdeklődéssel és fogékonysággal, mely nélkül igazi, vérbeli, eszményekben hívó, eszményekért lelkesedő, s ezt a rendületlen hitet és szent lelkesedést az ifjú lelkekbe átültetni tudó nevelőt elképzelni nem is lehetséges.

NAGY JÓZSEF BÉLA.

NÉGY HÓNAP A MAGYAR KÖZOKTATÁS TÖRTÉNETÉBŐL.

I.

Több oldalról hangzott fel az a kívánság, hogy összefoglaló bírálat tárgyává tétessék mindaz, ami a négyhavi proletárdiktatúra alatt a hazai közoktatás területén végbement. Erre a feladatra vállalkoztam, erőt merítve abból a tudatból, hogy mindenkor távol tartottam magam a pártpolitikától, mely oly könnyen megtéveszteti vagy legalább egyoldalúvá teheti azoknak a gondolkodását, kik az emberileg megközelíthető abszolút igazság útjait keresik. Mindig akként vélekedtem, hogy magyar tanítónak csak egyféle politikája lehet: a maga körében mindent megtenni, hogy a nemzet értelmi és erkölcsi ereje gyarapodjék.

Feladatomban eszerint az, hogy a lefolyt mozgalmas idők tanügyi törekvéseinek és teljesítményeinek mérlegét igazságosan megvonjam; igazságosan, azaz: a pedagógiai megítélésnek ebben az esetben egyedül igazolható mértékét alkalmazva arra, ami történt.

Ennek a tárgyilagosságra törekvésemnek azonban két, nehezen legyőzhető akadályja van.

Egyik az (amiben a nemzet legjobbjaival egynek érzem magamat), hogy még mindig nem tudott egészen helyreállani lelkem egyensúlya. Lehetetlen egyhamar felednünk. Még megremegnek idegeink azoktól a szörnyű jelenetektől, melyeknek közvetlen vagy közvetett tanúi voltunk. Ébren és álmainkban lelki szemünk előtt állnak a megkínzott és letiport áldozatok, ifjak és öregek, kiknek magyarságukért kellett bűnhődniök. A kétség árnyékai nehezeden reám, ha vajjon ezektől a sötét emlékképektől tudok-e majd szabadulni, amikor hidegen akarok ítélkezni? Vajjon képes leszek-e minden szubjektív hangulati mozzanatot kikapcsolni számadásomból?

A második nehézség abból ered, hogy a tárgyalás anyaga, mellyel rendelkezem, részben hiányos, részben kevésbé megbízható. Hiteles anyagnak tulajdonképpen csak a tanácsköztársaság hivatalos lapja és öt füzetre terjedő ügynevezett Törvénytára tekinthető. Az életben maradt néhány napilap közleményei feladatomban szempontjából alig használhatók. Azok a folyóiratok, melyektől a tények pártatlan előadása várható lett volna, legnagyobbreszt elnémultak, a könyvtermelés pedig majdnem kizáróan a marxizmus igájába hajtattott, azaz: fölötte egyoldalúvá lett. Mi, akik a tanácskormány egész ideje alatt távol állottunk a közügyektől, csak hallomásból ismerhetjük a népbiztosság terveit, koncepcióit; nem tudjuk, hogy egyes szervezett tanítói testületek javaslatainak mi volt a sorsa, s mennyiben egyeznek meg ezek a munkálatok azzal a felfogással, mely az ügyek élén állókat vezette. Sok van, amit nem tudunk, csak sejtünk vagy képzelünk. Nem tudhatjuk például, hogy a számtalan propaganda- és továbbképző vagy »átképző« tanfolyam előadásai hogyan mentek végbe s kereteiket minő tartalom töltötte be?

Mindezek a nehézségek azonban nem téríthetnek el vállalkozásomtól. Minden erőmmel igyekezni fogok az érzelmi velejáróktól szabadulni és tárgyalásomnak meglévő anyagát, épen mert hézagos, annál szorgosabban szemügyre venni. Úgyis csak nagy vonásokban kívánok jellemezni, mellőzve a részleteket, melyek előadásom keretében el sem férnének. —

Végig gondolva már most a tényeket és eseményeket, úgy látom, hogy a tanácsköztársaság közoktatásügyi kormányzatának legélesebben kiemelkedő jellemvonása az, hogy nemcsak lehetőknek, de

szükségesnek tartotta a politikának normatív szerepét a közművelődés egész területén és összes viszonylataiban, még pedig nem is a politikáét általában, hanem a pártpolitikáét, a maga végletes egyoldalúságában és kizárólagosságában. Az uralmon volt alkotmányos nemzeti kormányok sem oldhatók fel ama vád alól, hogy pártjoknak alkalom adtán kedveztek s az ügyek intézésében illetéktelen befolyásoknak is tért engedtek, de túlzás nélkül állítható, hogy nem volt Magyarországon közoktatási kormány, melynek égése alatt ez a pártpolitikai irányítás oly leplezetlenül és oly erőszakosan érvényesült volna, mint amikor a proletárság intézte népbiztosai útján a közművelődést. E helyen nem kell hosszasan fejtegetnem, mit jelent az, mikor a közoktatás vezetésére hivatott legfőbb kormányzó szervet eljárásában nem a kultúra önzetlen eszménye, hanem a politikai hatalom állandósításának érdeke vezeti. Az iskola, azt hisszük, sohasem válhatik hatalmi törekvések martalékává; feladatát a közösség és az egyén javára a pedagógia szabja meg. Nem szabad lennie pártnak, mely mást vár az iskolától. Sem a klerikalizmus (melytől élesen megkülönböztetem a pozitív vallásos nevelést sürgető, pedagógiai érvekkel igazolható álláspontot), sem a liberalizmus, sem a konzervativizmus, sem a szocializmus, mint politikai pártok, nem támaszthatnak jogot arra, hogy a «lelkek átformálására» lefoglalják maguknak az iskolát. Az ilyen törekvés célzataiban ethika-ellenes, eredményeiben az igazi műveltség érdekeit veszélyeztető, mint ahogyan a neveléstörténetből ismeretes kísérletek igazolják. Például teljesen félreértették a nevelés egyetemes céljait a XVIII-ik század abszolút monarchái, mikor azért igyekeztek a népoktatást szervezni, hogy az államnak jó alattvalói legyenek, akik pontosan megfizetik adójukat, jobban és jövedelmezőbben művelik a földet s értelmesebben végzik az államgazdaságnak hasznot hajtó munkájukat. Az iskolával való visszaélésnek szembeszökő példáját adta I. Napoleon, aki a maga dinasztikus érdekeit akarta a közoktatás megfelelő berendezésével biztosítani: ebből érthető meg, hogy a népiskolával egyáltalában nem törődött, s csak a közép- és főiskolákat szabályozta, melyektől a politikája szellemében dolgozó közigazgatási szervek képzését várta. Semmi sem volt benne a kultúr-emberből. «Az ábécé nem érdekel» mondotta az eléje járuló Pestalozzinak, ennek a mind máig legnagyobb szociálpedagógusnak, kinek művelődési programja egy magában szélesebb és nemesebb perspektivákat nyit, mint az egész marxista irodalom. Jules Ferry idejéig kellett várniuk a franciáknak, míg Napóleon kultúra-ellenes magatartásának következményeit kiheverhették. Mert a restauráció kormánya se szolgálta a műveltséget önmagáért; most meg az lett a jelző, hogy az iskola jó legitimizáció-

kat neveljen. Ilyen és hasonló követelések ép oly messze esnek a tiszta erkölcsi posztulátumától, mint mikor a tanácskormány a proletárdiktatúra eszközévé fokozta le a köznevelés intézményeit.

A pártpolitikai szempont uralma mindenekelőtt magában a tanügy központi igazgatásában érezte hatását. A közoktatásügyi népbiztosság pusztá expozitúrája volt a munkás-szervezeteknek. Ez a függési viszony, bár természetes következménye a proletáralomnak, irányzatosságánál fogva nem kevésbé elítélendő. Közvetlen eredménye volt a hivatalnoki kar erőszakos kicserélése. Az önálló hatáskörrel rendelkező régi tanügyi tisztviselők csekély kivétellel eltávolítottak vagy tétlenségre ítéltettek, s helyöket jobb esetben rajongó ideológok kisded csoportja, a rosszabbikban közönséges törtétkö nyüzsgő hada foglalta el, kiket a forradalom árja lökött fel-színre az ismeretlenség mélységeiből. Ezeknek a részben meggyőződéses, részben alkalmyszerű kommunistáknak, férfiaknak és nőknek a száma (egyedül a közoktatásügyi népbiztosság kebelében) 518-ra rúgott; illetményeik havonként 770,000 korona többkiadással terhelték meg az államkincstárt. Alkalmazásukban pártpolitikai tekintetekon kívül bizonyára az az elv lehetett irányadó, hogy a mindenre képesítő jogi minősültség kizárólagossága helyett túlnyomóan a szakképzettség érvényesüljön; sajnos azonban, hogy ez a magában véve helyes elv igen sok esetben nem nyert méltó személyi képviselést. A legmegfelelőbb szakképzettség is értéktelenné válik szigorú erkölcsi alap nélkül, vagy ha nincsen meg a köz-igazgatás alaki és tárgyi kellékeiben való jártasság. Minden jó köz-igazgatás legfőbb titka abban rejlik, hogy az, aki adminisztrál, teendő intézkedéseinek összes bekövetkezhető esélyeit előzetesen végiggondolja. Hogy a jövevény-tisztviselők ezt a végiggondolást elmulasztották, csakhamar kitűnt abból, hogy kiadott rendeleteik nagy része nem volt kellően végrehajtható. Kapva kaptak minden új és feltűnő gondolatot, anélkül, hogy megvizsgálták volna belső értékét és valószínűségét. Arról meg épen nem vettek tudomást, ami a múltban történt, vagyis — hivatalos nyelven szólva — előírások nélkül dolgoztak. Itt is, mint minden téren, sutba dobták a történeti előzményeket, mert hiszen új világot kellett felépíteniök, melynek — úgy gondolták, — nem lehetnek feltételei a múltban. Előiról akartak kezdeni mindent, s ezért a közoktatás történetének tanulságai ép úgy fessélyezték őket, mint az előzményeket magukban foglaló hivatalos irattárak bizonyítékai. Volt oly tanügyi hatóság, ahol csak az előbbi rendszernek egy-egy kipróbált tisztviselője mentette meg a hosszú időre visszanyúló levéltárat az elégettetéstől.

A tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosságának és szer-

veinek az a mohósága, mellyel — a múltban történtek teljes kikapcsolásával — minden újszerűnek és modernnek tetsző ötletre rávetették magukat, különösen a nemi felvilágosítás hirhedt esetéből ítélhető meg. Ha az intézők ismerték volna ennek a kérdésnek a történetét és irodalmát, aligha tűrték volna meg az e téren végbement képtelenségeket, melyeknek azután utóbb, mikor már a közönség felháborodása szinte elemi erővel tört ki, egy külön rendelettel kellett gátat vetniök. Némi tanulmány meggyőzhette volna őket arról, hogy a nyilvános nemi felvilágosításnak minden eddigi kísérlete balul végződött, s minden eddigi megoldás, melyet elméleti írók ajánlottak (pl. a növények megtermékenyítésének analógiája), annál fogva lehetetlen, mert a gyermek kíváncsiságát érzéki irányban még jobban felingerli, s ennél fogva a célbavett eredménynek ép ellenkezőjét hozza létre. Ma már az a vélemény alakult ki, hogy ha a nemi felvilágosításra szükség van (aminthogy esetről-esetre szükség lehet rá), az csak egyénenként, az egyénhez alkalmazott módon történhetik meg, tehát semmi esetre se nyilvánosan, az iskolában, a jó ízlés és közérköles rovására. De ha akadt volna valaki, aki az illetőket balfogásukra figyelmeztette volna, bizonyára nem került volna el az ellenforradalmi magatartás vádját.

Hogy a tanácsköztársaság legfőbb tanügyi fóruma nemcsak az előzményekre nem volt tekintettel, hanem könnyelmű elhamarkodással, a végrehajtás lehetőségének megfontolása nélkül intézkedett, megítélhető például a kiskorú tanulókra rákényszerített bizalmi rendszer statnálásából, s különösen az idevonatkozó rendeletnek azon részéből, mely egyebek közt azt követeli, hogy ha a tanuló a tanítás alatt rendetlenkedik, e fegyelemsértést a tanító köteles «az osztály-bizalmiaknak elintézésre kiadni», továbbá, hogy a fegyelmi ügyek tárgyalásakor az úgynevezett iskolai bizottságba a tizenégy évesnél idősebb tanulók megbízottait is be kell vonni». Ismeretes, hogy ezek az utasítások rövid idő alatt mennyire aláásták a tanári tekintélyt, mennyire meglazították, sőt megbomlasztották az iskolai fegyelmet, s könnyen el lehet képzelni azt is, hogy mennyire fejlesztették a besúgás és árulkodás undokságait. A népbiztosságban volt annyi belátás, hogy e rendeletet (tapasztalva romboló hatását) hatályon kívül helyezte.

A kellően át nem gondolt és elhamarkodott intézkedések sorába tartozik a népiiskolák átszervezéséről szóló, 1919 április 18-án kelt rendelet is. Igaza volt a népbiztosságnak, amidőn az osztatlan népiiskolát elvben elítélte (túlzottan «szégyenletes és asomorú intézményről» szól a rendelet), de nagyon könnyelmű volt, midőn azt ígérte, hogy az osztatlan népiiskolát «rövid idő alatt teljesen meg fogja szüntetni».

Aki tudja, hogy a föld kerekiségén nincsen oly hatalmas és gazdag állam, mely ilyen ígéretet eddigelé beválthatott volna vagy emberileg belátható időn belül beválthatna, a népbiztosság kijelentését nagyhangú frázisnál egyébnek nem tekintheti. Az 1914-ik évben, az utolsó hivatalos statisztika idejében, 9978 teljesen osztatlan népiskola volt Magyarországon 16,920 népiskola közül, ami majdnem 60%-nak felel meg; a részben osztott népiskolák száma pedig 2039 (azaz: 12%) volt. Még ha az egy községben levő népiskolák «egységesítése» révén sikerülne is az osztatlan iskolák számát látszatra apasztani, mennyi ezer község volna még, melyeknek csak egyetlen osztatlan iskolájuk maradna.

A gyakorlati viszonyokat számításon kívül hagyó terv volt a mindennapi tankötelezettségnek néhány nyugati állam mintája szerint nyolc évre kiterjesztése, illetőleg a nyolcosztályú népiskola megalkotása. Csakhamar kiderült volna, hogy ez a terv Magyarországon legföljebb a városokban lett volna végrehajtható, ami a valóságban kétféle népiskolai típust (egy hatosztályosat és egy nyolcosztályút) eredményezett volna, az ipari munkáosztály javára, de kárára a lakosság zömét alkotó földművesosztálynak, mely állandó szellemi inferioritásban maradt volna.

A tanügyi közigazgatás első- és másodfokú hatóságait (gondnokságokat, iskolaszékeket, tanfelügyelőségeket, főigazgatóságokat) a népbiztosság megszüntette, s helyökbe a falusi, járási, városi és vármegyei tanácsok művelődési osztályait, az ezekből alakított intéző bizottságokat, s az esetről-esetre kiküldött művelődési megbízottakat tette, mely szervek ellenőrizni tartoztak «a művelődési munka szellemét abból a szempontból, hogy az a tanácsköztársaság irányelveinek megfelelően». Az új szervezet formális alapgondolata annyiban tetszetős, hogy az egész alsó- és középfokú iskolaügy az illető kerületben ugyanannak a hatóságnak vezetése alá helyeztetik s ekként az intézmények működése és irányítása egységbe foglaltatik. Viszont azonban túlhaladottnak látszik a tanácsok útján való folyamatos közigazgatás módozata. A kollégiális rendszer kitűnően beválik, ha egyetemes érvényű intézkedésnek közös eszmecsere útján való megérleléséről van szó, de igen tökéletlennek bizonyulhat abban az esetben, mikor a már megtett rendelkezésnek a végrehajtása a feladat; tökéletlennek, sőt károsnak és veszedelmesnek azért, mert elenyészteti az egyéni felelősséget: egy testületi intézkedésért igazában senki sem vonható egyénileg felelősségre. Sok függ természetesen az illető tanácsoknak, jelen esetben a tanácsok művelődési osztályainak személyi összetételétől. De a legkedvezőbb esetben sem tudom elképzelni, hogy e sok egymás fölé és egymás mellé helyezett tanács, illetőleg osztá-

lyaik és bizottságaik közt (melyekhez még a gyermekvédelmi központok, az alájok rendelt gyermekvédő gyámokkal, a gyermekotthonok és pedagógiai laboratóriumok vezetőségei, úgyszintén a gyermekügyi bizottságok járultak) hatásköri összeütközések, zavarok, bonyodalmak ne keletkeztek volna, ha az idevágó rendeletek komoly végrehajtására reákerült volna a sor. Mindenesetre azonban bőséges alkalom nyílt e testületi közigazgatásban a pártérdekek legerősebb érvényesítésére.

Könnyen érthető, hogy a pártpolitikai szempontokat az iskolák közvetlen vezetésében is alkalmaztatta a proletárdiktatúra közoktatásügyi népbiztossága. Az igazgatók (a tanácskormány terminológiája szerint: iskolavezetők) rendelkezési állományba helyeztettek, ha nem rokonszenveztek a kommunizmussal vagy akár csak lagymatagon viselkedtek vele szemben. Hír szerint egynek kivételével az összes budapesti középiskolák igazgatói áldozatul estek az abszolutizmus legötöttebb napjaira emlékeztető politikai üldözésnek. Az eltávozott igazgatók helyére hamar akadtak új emberek, a kommunista morálőrei, kiket az intézők e bizalmi tisztre nyilván külön politikai vagy világnézeti vizsgálat nélkül is alkalmasoknak tartottak. Pedig voltak köztük (és a tanárok közt is), akik a kommunizmust csak egyik fázisnak tekintették a politikai átalakulások sorozatában: kevésselelőbb még erősen nemzetiek, sőt talán royalisták vagy kongregációsok, most lelkes lobogtatói a vörös zászlónak. Különösen azok az igazgatók és tanárok (tanítók) váltak gyanúsakká, kik az új érában is jelét adták vallásos meggyőződésüknek vagy nemzeti érzésöknök. Ez a kettő nem fért meg a kommunista programmal.

Az állam és egyház elválasztásának következménye volt a felekezeti iskolák állami kezelésbe vétele. Nem bocsátkozhatom itt az elvi kérdések egész nagy komplexumának fejtegetésébe, de le kell szögezmem, hogy az a mód, ahogyan a tanácskormány e részben eljárta, erősen kihívja minden jobb érzésű ember kritikáját. Lehetett volna például akként intézkedni, hogy a népbiztosság hosszabb határidőt tűz ki az állami kezelésbe vétel foganatosítására, vagy akként, hogy az átvételt fokozatosan eszközli, szóval, bizonyos kíméletet tanúsít azokkal szemben, kiknek a magyar közoktatás oly sokat köszönt a múltban. Egy proletárdiktatúra idejében még az is megmagyarázható lett volna, ha a népbiztosság az összes egyházi tanárokat kártérítéssel (nyugdíjjal vagy végkielégítéssel) a „szent erőszak” nevében (miként Bucharin nevezi) elbocsátja, ami kíméletlen, de legalább összeinte eljárás lett volna. Ehelyett az történt, hogy a tanácskormány a paptanárokat nemtelen lelkiismereti kényszernek vetette alá, azt várva és remélve, hogy az elbocsáttatástól való félel-

mőkben megszegik esküjüket és megtagadják egyházi állapotukat. A pártpolitika természetesen az apácákat sem tűrte meg a leánynevelés terén. Kímélet nélkül, helyenként karhatalommal hurcolták el otthonukból azokat, kik személyökre nézve minden földi jutalomról lemondva teljesítették nevelő tisztöket, oly önzetlenséggel, melyhez foghatót a kommunizmus ügyében buzgólkodó elvtársnők sorában bajosan lehetett volna találni. Ámde az önzetlenség a letűnt rendszerben ismeretlen fogalom volt: a történeti materializmus csakugyan nem enged más következtetést, mint azt, hogy munkát csakis bérért szabad vállalni és végezni.

A felekezeti és községi tanintézetek állami kezelésbe vétele nem egyéb, mint az egész közoktatás államosítása. A proletárdiktatúra maga politikai programjához híven járt el, mikor ezt kimondotta, de sem arra nem gondolt, vajjon az államosítás végrehajtható-e (még a tanácskormánynak sem lehetett soha annyi pénze, hogy ezt az óriási költséget fedezhesse), sem azt nem nézte, hogy ez a rendszabály a nevelés tárgyilagossá eszményének megfelelő-e. Bennünket itt az utóbbi kérdés foglalkoztat. Szerintünk a köznevelés államosítása lehet politikai, de semmiesetre sem multhatatlanul kielégítendő pedagógiai érdek. Azoknak például lehet érdeke, kik politikájok kedvéért a tömegnivellálást célhoz vezetőnek tartják, de nem azoké, akik emberekben és intézményekben mindennekfölött az egyéni vonásokat értékelik. Az államosítás, különösen az a neme, melyet a tanácskormány szem előtt tartott, szükségkép a teljes uniformizálást jelenti. A pártokon felül álló pedagógus azonban nem leheti örömét az olyan rendszerben, melyben az intézmények egyéni színezetének és zománcának óhatatlanul el kell tűnnie, melyben az iskolák, akárcsak valamely nagy gyártelep munkásházai, végnélküli szürke egyformaságban sorakoznak egymás mellé, számozottan, sablonszerűen, kimagasló pontok nélkül, egyetlen típusnak ezerszeres másolataként. Az érdemjegyek eltörlése, mely egyébként pedagógiai érvekkel is támogatható, a tanácskormány kezében szintén csak annak a felfogásnak az eredménye, hogy az iskola kizáróan a tömegnevelés érdekeit szolgálja. Az iskoláztatás egész tartalma alatt mindent egyenlővé tenni, mindent, ami kiemelkedik, letörni, mindent egy közepes színvonalra hozni: ime a rendszer sarkétala. Hogy ily körülmények közt a művelődésnek nem lehetnek rágói, melyek a haladáshoz szükséges lendületet magadják, könnyű belátni. Ahol nincs differenciálás, ott nincs erőlködés, nincs lelkiismereti megfáradtság, nincs élet, de nincsen szabadság sem. A tanítás joga egyetemes emberi jog. Minden jogi személynek meg kell adni az oktatás lehetőségét, természetesen az állami törvények és a köz-

erkölcs korlátain belül. Minden, ami ezzel ellenkezik, a szabadság gúzsba kötését jelenti.

Ugyanilyen elbírálás alá esik — legalább az én egyéni meggyőződése szerint — a vallásoktatás kiküszöbölése az összes iskolából. Tér és idő nem engedi, hogy ehhez az intézkedéshez érdemben hozzájárjak. De annyit ehelyütt is meg kell állapítanom, hogy a tanácskormány nyilván nagyon egyszerűnek, máról holnapra elintézhetőnek képzelte azt a kérdést, mely szubtilis természeténél és általános erkölcsi vonatkozásainál fogva a legkényesebbek egyike, mely Angliában egy negyedszázad óta kormányokat buktat és politikai kurzusokat jelöl meg, s mely Franciaországban is nem forradalmi, hanem alkotmányos úton, tehát a nemzet megkérdezésével, a törvényhozás által intéztetett el. A tanácskormány lelkiismeretét épenséggel nem érintette az a tény, hogy a magyar nép (melynek nevében akart kormányozni a diktatúra) óriási többségében ma is a pozitív vallásoktatást kívánja gyermekei számára. Egy dolog mindamellett bizonyosnak látszik; az, hogy a vallásoktatás módjának kérdése most sem vesztette el időszerűségét. A hitoktatás módszere ellen (nem téve különbséget felekezetek közt) még mindig alapos kifogásai lehetnek a pedagógusnak. Ebből természetesen nem az következik, hogy a hitoktatást eltöröljük, de mindenesetre az, hogy oktatásának módszerét megjavítsuk, a gyermeki lélek természetéhez közelebb hozzuk, merevségéből kivetkőztessük, az erkölcsi és történeti vonatkozásokra nagyobb súlyt helyezzünk, a dogmatikus részek tanítását később kezdessük, a hitoktatás tantárgyi jellegét enyhítsük, hogy hatása mélyebb és közvetlenebb legyen. A vallásoktatás bővelkedik kiaknázatlan kincsekben. Napfényre kell őket hozni, s csökkenteni fog kiküszöböltetésének veszedelme.

A tanácsköztársaság nemcsak a vallásos, hanem a nemzeti szellemet sem tűrte meg falai közt. Míg azonban a pozitív vallásoktatás kirekesztését látszóan megokolhatta az állam és egyház elválasztása kérdésében elfoglalt álláspontjával s hivatkozhatott egy-némely nyugati művelt állam példájára, addig a nemzeti gondolat ellen elkövetett merénylete szinte példátlanul áll a köznevelés történetében és pedagógiai érvekkel, legalább szerintem, alá nem támasztható. Meg kell különben vallanom, hogy egészen értetlenül állok szemben a nemzeti érzés megtagadásának jelenségeivel. Képtelen vagyok magamat beleképzelni annak az embernek lélekalkatába, aki magyarnak született, magyarnak vallja anyanyelvét, magyar iskolába járt, magyar légkörben nevelkedett s utóbb nemzetközséggel dicsekszik. Tény azonban, hogy a proletárdiktatúra vezetőiből a nemzeti érzés és a nemzet iránt való hűség úgyiszlva egé-

szen kiveszett. A közoktatásügyi népbiztosság aggódó gonddal ügyelt, hogy rendeleteiben valamikép szó ne essék nemzetről és hazáról, sőt mindent elkövetett, hogy a nemzetköziség szellemét meggyökeresítse és megszilárdítsa tanítóokban és tanulóban egyaránt. Az intézők egyikében sem támadt fel a lelkiismeret szava, vajjon szabad-e kiirtani a fiatal lelkekből a legszentebb és legnemesebb érzelmet, melyet szülötte földünk és anyanyelvünk fakaszt, mely bennünket azokhoz köt, kikkel ezer esztendő óta búban és örömben együtt élünk. Botorul azt hitték, hogy az emberiség az a közület, mely az új szívet hevesebben dobogtatja meg, holott nyilvánvaló, hogy az emberiséget, ezt a nagy abstrakciót a fejletlen ifjú elme meg sem érti, mert át sem tekintheti és el sem képzelheti. Ellenkezően, azokat érti meg és szereti meg szíve szerint, kik hozzá közel állanak, kikhez a nyelv, szokás, erkölcs, hagyomány azonossága hozzáfűzi, kiknek gondolati és érzelmi világában saját magára ismer. Csak a kommunista program betűjéhez való fanatikus ragaszkodás és az ideológia mérhetetlen rövidlátása magyarázhatja meg, hogy a magyar proletárdiktatúra intézői elzárkózhattak ama megfontolás elől, hogy saját hatalmuk valamelyes biztosításának egyetlen elképzelhető eszköze itt a hazában a nemzeti eszme tisztelete lehetett volna. Bebizonyosodott immár, hogy nincs politikai rendszer, bármilyen földi jóval kecsegtesse híveit s bármilyen terrorral dolgozzék, mely a nemzeti eszme suggesztív erejét, a magyar haza szeretetének soha ki nem apadó forrását uralmi tényezői közül kizárhatná.

II.

Mintán a tanácsköztársaság közoktatásügyi kormányzatának szellemét általánosságban megismertük, szemügyre kell vennünk a letűnt éra iskolai reformterveit.

Az alapfelfogás itt az, hogy az új iskolának az új politikai irányhoz kell alkalmazkodnia, vagyis öntudatos dolgozó proletárokat nevelnie. Ez csakis a népoktatással és a szakiskolákkal érhető el; a középiskola, mint általános műveltséget adó intézmény, elveszti jelentőségét, inkább a szakszerű főiskolákra előkészítő, semmint önértékű, saját művelődési feladatot teljesítő iskola. A tudományegyetem tudós specialisták kiképzésére való; minden oly pálya számára, melyet ma tudományos szakpályának nevezünk, külön szakszerű főiskola szervezendő.

Meg kell engedni, hogy a tanácskormánynak ez a koncepciója egészében és részben megfelel a kitűzött célnak, s el lehet ismerni azt is, hogy az alkotmány helyreállta óta — talán Eötvös József

kivételével — nem volt közoktatásügyi miniszter, aki a közoktatást oly egységesen fogta volna fel és oly egységben látta meg, mint — sajnos, pártpolitikai indítékokból — a népbiztosság. A Ratio Educationis volt hazánkban az utolsó országos tanügyi szervezet, melynek megalkotói a közoktatásnak nem egy s más részét, ágát, tagozatát akarták szabályozni, tekintet nélkül az alapvetésre vagy a betetőzésre vagy mind a kettőre, hanem az egész közoktatást a maga összes fokozataiban, még pedig úgy, hogy az iskolai tagozatok szorosan egymáshoz kapcsolódjanak, összeilljenek, hézagtelenül kövessék egymást. A maga nemében ily szervezetre gondolt a tanácskormány, midőn megtervezte mint alapvetést a nyolcosztályú, mindenkire kötelező, egyetemes és általános népiskolát, melyhez csatlakozik a négy-ötéves középfokú oktatás részint szakszerű, részint általános irányban, s betetőzi az egész szervezetet egyfelől a szakszerű főiskola, másfelől a tudományegyetem. Ez a szabályos rétegekben felemelkedő iskolai alkotmány intő például szolgálhat, hogy amikor a nemzeti nevelést akarjuk elvszerűen megszervezni, nekünk sem szabad a részletreformokkal beérnünk, a toldás-foldás ideig-óráig alkalmazható eszközeihez fordulnunk, hanem tekintetünkkel át kell fognunk a művelődés egész területét, s a nemzeti szellemmel telített műveltség biztosítására oly tanügyi szervezetet fölépítenünk, melynek minden része befejezi a megelőzőt és megalapozza az utána következőt.

A világnézeti álláspont különbözőségéből következik természetesen az, hogy a hivatkoztam példa ebben az esetben csak a formára vonatkozhatik, de kevésbbé az anyagra, vagyis a cél biztosítása végett alkalmazott eszközökre.

Hogy ezt megítélhessük, részletesen ismertetnem kellene azokat a terjedelmes tantervi munkákat, melyeket a városi alkalmazottak országos szövetségének tanítói szakosztálya, helyesebben ennek reformbizottsága, nyilván a népbiztosság tudtával és helyeslésével, készített. Erre a részletes ismertetésre nem vállalkozhatom, mert a tanácskormány tanügyi törekvéseit csak főbb körvonalaiban vázolom; de módom sincsen rá, mert a szóban levő nyomtatványok feltehetően bizalmas természetűek, forgalomba nem kerültek, csak kéz alatt szerezhetők meg, s így a nyilvános bírálathoz elzárkóznak. Mindennek dacára szabad lesz talán ezeknek a különben csak a legelső fogalmazás stádiumában levő, sok tekintetben csak nyers anyagot tartalmazó tervezeteknek néhány jellemző vonását kiemelnem, első sorban azokat, melyekből megállapítható, hogy az oktatás anyagának kiszemelésében mily céltudatosan jártak el azok, akik a szocializmus programját a kultúra eszközeivel akarták a jövő nemzedékek számára biztosítani.

Ebből a szempontból különös érdeklődésünkre számíthatnak a magyar nyelvi és történelmi oktatás tantervei és utasító észrevételei.

Mindjárt az elemi iskolai olvasókönyv kellékeinek megállapításában olvassuk, hogy e könyvben «csak olyan olvasmányok foglalhatnak helyet, melyek a szociális szellem, a szocialista világnézet kialakulását előmozdítják, amelyek az új társadalmi rend kiépítését szolgálják». A fogalmazás tanításáról szólóban a tervezet készítője hangsúlyozza, hogy a témák a felső fokon (t. i. az elemi népiskola felső fokain, 13—14 éves tanulók osztályaiban) már a külső élet jelenségeire vonatkozzanak, amennyiben itt már «bizonyos világszemlélet kiformálódására számíthatunk». A poétikai oktatás módszerének illusztrálására Petőfinek *Fellámadott a tenger* című verse szolgál, s ugyanitt olvassuk, hogy «a költemény tárgyalását megelőző munkálatok épen a szociális érzés fejlesztése szempontjából nagyon értékesek». Ajánlatnak: Petőfinek *Respublica*, *A nép nevében*; Ady-nak *Álmodik a nyomor*, *Egyszer volt csak* (Dózsa György emlékére); Gyóni Gézának *Caesar, nem megyek* — és Várnai Zseninek *Aratók* című költeménye. «Talán egy tantárgy tanításában sem nyílik több alkalom» mondja a javaslat «a szociális érzék fejlesztésére, mint épen a magyar nyelvénél. Olvasmányainkat úgy válogassuk meg, hogy olyan érzésű és gondolatvilágú egyéneket neveljünk, amilyenekre a mai kornak szüksége van.» A népiskolai VIII. osztály irodalomtörténeti (!) tanítására vonatkozó Utasítástervezetben ismét találkozunk Adyval, ezzel a «költő-óriással», akinek «sok-sok leckeórát» kell szentelnünk; egész külön kell tárgyalnunk — folytatja a munkálat — «a magyar irodalom forradalmi hangú és tartalmú verseit».

Ezek után nem lehetünk kétségben, hogy a szocialista világszemléletnek, mint irányító elvnek a középiskolai magyar tanításban is találkozni fogunk a nyomaival. A tantárgy neve nem «magyar nyelv és irodalom», hanem «magyar nyelv és világirodalom». Ez nem annyit jelent itt, hogy a magyar irodalom alkotásai az oktatás tárgyai ne volnának, hanem azt, hogy világirodalmi a keret, melyben a magyar is helyet foglal, helyesebben a középpont, mely körül helyezkedik el a magyar irodalom anyaga. A felosztás alapja egyébiránt az első három középiskolai osztályban a műfaj; a két felső osztályban világirodalomtörténetet kell tanítani. A részletekből itt csak annyit, hogy a szónoki irodalom köréből az agitációs beszédek is olvasmányul ajánlatnak. «Az agitációs beszéd», mondja a magyarázat, «az igazi szónoki... Napjaink eseményei olyan tömegekben produkáltak szép és nagyhatású beszédeket, hogy példát bajos ajánlani. Lehet, hogy a közel jövő még jobbakat ad. Csak egyre szeretnők itt a figyelmet felhívni: arra, amelyet Kunfi Zsigmond mondott el Szabó Ervin

koporsójánál a farkasréti temetőben. E beszédből . . . kiharsognak az új korszaknak hívó akkordjai.»

Fölötte jellemző a történelmi oktatás anyagának kiszemelése es elosztása. Voltaképen nem is történettel van itt dolgunk, hanem gazdaságtörténettel, jórészt az osztályharcok és forradalmak történetével, általában a szocializmus történetével. Ennek igazolására elég lesz a népiskolai és középiskolai tervezetekből néhány helyet idézni vagy kivonatolni.

«A történelemtanítás a most letűnt korszakban», mondja a munkát szerzője, «az uralkodó társadalmi osztályok érdekeit szolgáló politikai eszköz volt, amely nem szolgált az igazi tudományt. Arra való volt, hogy a jövő generációt bizonyos politikai irány, az uralkodó osztály érdekeit erősítő felfogás követésére nevelje.» Ez a bevezetés azért érdekes, mert szó szerint ráillik a proletárdiktatúra iskolájának történeti oktatására, ahogyan azt a tanácskormány hívei elképzelték. Mert hiszen ha igaz, hogy addig a kapitalisták (burzsoák) uralkodtak, még igazabb, hogy a tanácsköztársaság uralkodó osztálya a proletárság volt, melynek bevallott célja minden más társadalmi osztály letörése és amely az iskolát és művelődési munkáját kifejezetten a maga érdekeinek szolgálatába helyezi. A marxisták azt vetik ellen, hogy a proletárok diktatúrája csak átmeneti állapot a teljes boldogság felé, de az elmúlt négy hó tapasztalatai után a magyarság bizonyára úgy gonáolkozik, hogy ha ilyen átmenetet kell átélnie, inkább örökre lemond a teljes boldogságról.

De ne bölcsekedjünk, hanem folytassuk szemlénket. Az egész munkálatból kéri az a törekvés, hogy a történelmi oktatásban a történelmi materializmus felfogása és módszere alkalmaztassék. A nemzeti történet, mint ilyen, elsikkadt. «Mivel a jövő iskolája az igazat akarja nyújtani mindenben, külön magyar nemzeti történelem tanítására nem lesz szüksége, mert hiszen ez meghamisított formában mutatja be a multat, Magyarországot a kultúrvilág centrumául jelölvéen meg». Az itt kifejezett állásponttal nem vitatkozom; csak megállapítom; hogy külön magyar história tanítása még nem jelenti azt, hogy hazánkat a kultúrvilág centrumának tekintjük. Nem ismerek történet-tanárt, aki ezt a külön tanítást így fogta volna fel. Itt is, mint a munkálat számos helyén, azzal van dolgunk, amit a régi logikusok mutatio elenchi-nek neveztek. A szerző oly hibát támad, mely valójában nincs meg.

A gazdasági szempontok, mint uralkodók, az egész népiskolai anyagon végigvonnak. Talán legvilágosabban kitűnik ez a görögök és rómaiak történetének anyagkiszemelésében. Magyarországról (a fent idézett általános tételhez híven) ebben a népiskolai részben alig esik

egy pár szó, egy-egy cikkelynek rejtett zugában. Jellemző megállapítás, hogy a keresztes háborúk «az egyház hatalmának öregbítésére» szolgáló vállalkozások. A humanizmus nem más, mint «új társadalomszemlélet». A magyar nemzeti felkelések nem egyebek, mint «vallási és politikai jelszavakkal folytatott kisenemesi osztályküzdelmek», ugyanígy jellemeztetnek a kurne felkelések is. Egy egész osztály (a nyolcadik) a XIX. és XX. század kapitalisztikus termelőrendjének történetével foglalkozik; egy cikkely szól a mostani világháborúról és a nyomába lépő orosz és magyar proletárdiktatúráról.

Egészen ilyen szellem hatja át a középiskolai történeti oktatásról szóló munkálatot is. A szerző szerint eddig az oktatásnak est az ágát «a bürokrácia fehér terrorja» irányította. Hiányzott az «elfogulatlan társadalmi szempont», az «ökonómiai történelemlátás». A tudomány «államilag approbált tudomány», «hivatalos történetírás» volt. A nyugat a szerző szerint nem lehet többé tanítómesterünk, «mivel ma mi vagyunk azok, akik a társadalmi fejlődés élén járunk». «Abba a szerencsés helyzetbe jutottunk, hogy históriai tájékozódásunk alapján, az egész történeti folyamat megértésének és interpretációjának eszközeül a szemünk láttára bontakozó mozgalmakat, az élő jelent választhatjuk.» A jövőendő történettanáítók — a munkálat szerzőjének hite szerint — a forradalom védelmezőinek avant-gardejába fognak tartozni. «Különösen most a kommunista társadalomba való átmenet idejére fontos, hogy a történelem oktatása még a forradalmnál is forradalmibb legyen.» — Még csak azt jegyzem meg, hogy a tulajdonképeni történeti oktatás négy évig tart, az ötödik év szociológiai tanulmánya zárja be a tanfolyamot.

A dolog természetében rejlik, hogy az irodalmi és történeti oktatás ad legtöbb alkalmat az «új világsszemléletre»; az iskola egyéb tanulmányainak tantervei már csak helyel-közzel mutatják nyomait a pártpolitikai nevelésnek.

Am eddig mondottakból kitűnhetik, hogy a proletárdiktatúra hívei mily irányzatossá és egyoldalúvá akarták tenni az oktatást. Viszont, azonban nem lehet tagadni, hogy az említett munkálatokból pozitív tanulságok is meríthetők. El kell ismerni, hogy termékeny gondolatok is találkoznak bennük; új szempontok, új eszmekeapcsolatok új methodikus kísérletek, melyek nem egyszer bizarr módon és az új társadalmi rend erejébe vetett irigylendő optimizmussal jelentkeznek, de túlsásaiktól mentesítve a megvitatásra érdemesek. Némelyik albizottság részletesen kidolgozta a tantervet, ami egész kis füzetteduszasztotta munkálatát. Nem egy ösztönzés meríthető a magyar nyelvi és világirodalmi javaslatokból, az idegen nyelvekről szóló utasításokból, úgyszintén azokból a dolgozatokból, melyek a földraja.

társadalmi ismeretek és számtan anyagára vonatkoznak. Érdeme a bizottságnak, hogy az iskolai életnek úgyszólván minden oldalára kiterjesztette figyelmét: tervezeteket készített a testi nevelésről, az ének-
oktatásról, az ifjúsági olvasmányokról és könyvtárakról, a munka-
oktatásról, a népiskolai «fonalas munkákról», az iskolai műhelyekről,
egy központi iparoktatási telepről, az iskolák építéséről, a kisegítő és
erdei iskolák helyiségeiről. Mennyi buzgó akarás, mily sokoldalúság
a törekvésekben, mekkora vágya a reformálásnak! Csak abból a fasci-
náló hatásból, melyet a társadalmi utópiák ábrándvilága szokott ki-
forratlan lelkekre gyakorolni, lehet megmagyarázni azt a rendkívüli
munkalendületet, mely ennek a méreteiben nagy és nehéz anyagnak
habár csak körvonalas megmunkálását ily rövid idő alatt lehetővé tette.

Mondanom sem kell, hiszen az eddigiekből önként következik,
hogy a reformbizottság az új középiskolát egységesnek, azaz: egyet-
lennek tervezte, minden differenciálás nélkül, s hogy művelődési
anyagából a klasszikus nyelvek egészen hiányzanak. Valamint a
proletáralom nem akarhatja, hogy a tömegek műveltségében kü-
lönbségek keletkezzenek, úgy azt sem szabad akarnia, hogy a leendő
orvos, tanító, mérnök, tisztviselő általános műveltsége, melyet a nép-
iskolához csatlakozó középiskola nyújt, lényegesebb eltéréseket mutasson.
Nem lehetnek ily lényeges különbségek a népiskola és a középiskola
között sem. A középiskolának ugyanazt kell tanítania, amit a népiskola
tanít, de bővebben; a középiskolát ugyanannak a szellemnek kell át-
hatnia, mint a népiskolát, de e szellemnek itt tudatosabbnak kell lennie;
a középiskola ugyanazt a világszemléletet kell hogy megadja, melyet
a népiskola ad, csak hogy szélesebb perspektívával. Az új középiskola
nem akar történeti belátást nyújtani, mely az emberi művelődés
forrásaiból táplálkozik és mélyen lebecsátkozó gyökereihez száll alá;
a jelen iskolája akar lenni, mely bevezet a modern életbe, a kort
mozgató törekvésekbe s az emberiség jövőendő gazdasági osztály-
harcaira akarja neveltjeit felfegyverezni. Távol áll tőlem, hogy e
konceptióval perbe szálljak, s nevezetesen a klasszikus nyelvek taní-
tásának jogosultságát vitassam; hiszen vitának csak ott lehet helye,
ahol van valamely közös alap, melyben némi megegyezés remélhető.
A történeti élet összes nyilvánulásait felkaroló általános műveltség
értékének kisebbitése, a jól vezetett klasszikus nyelvi és irodalmi
tanulmány elmeképző, értelmet és akaratot iskolázó, ízlést nemesítő
hatásának el nem ismerése vagy félreismerése annyira ellenkezik
egész valómmal, s mindazzal, amit valaha gondoltam, éreztem, akar-
tam, tanultam és írtam, hogy az új tantervjavaslatok készítői között
és köztem a megértés lehetősége esen a téren ki van zárva. Ezért
itt csak annak jelzésére szorítkozom, hogy nagyon tévednek azok,

akik a humanisztikus tanulmányt (a mindennapos helytelen gyakorlat után ítélve) valamiféle szűkkörű, egyoldalú, betűhöz ragaszkodó, száraz tanulmánynak nézik; a klasszikus kultúrára támaszkodó igazi humanizmus mindent felölel, ami örök emberi (quod humanum est), ami szépség és élet, eszmény és valóság, alak és anyag, lélek és test: a szellemnek oly alkata, aminőre a renaissance egyetemes látókörű, sokoldalú és impulzív lendületű humanistái példát adhatnak. A humanizmus átfogja az egész emberiséget, anélkül hogy a nemzeti gondolattal ellenkezésbe jutna.

De tovább haladok vizsgálódásaimban. Azok, akik a gimnáziumban pusztán osztályiskolát látnak, úgy sem értenek meg. Az olyan «terméketlen idealizmus», aminő az enyém, az ő szemökben csak túlhaladott álláspont lehet.

III.

Szemlém során eljutottam a főiskolákhoz, s elsősorban a budapesti tudományegyetemhez, melyet már a népköztársaság kommunista érzelmű közoktatásügyi minisztere kikezdett, majd a proletárdiktatúra népbiztossága a hatalmaskodás válogatott eszközeivel zaklatott és működésében megbénított. A tanácskormány eljárása ebben a részben igen súlyos beszámítás alá esik, mert az egyetem a tudomány szabadságának, a tanítás és tanulás szabadságának intézménye, mely ennek a szabadságnak engedélyezésével vagy megvonásával él vagy hal. A legnagyobb anyagi áldozatok, a legbusásabb fizetések, a legnagyobb felszerelések és gyűjtemények hiábavalók, ha a gondolat meg van kötve; ha, mint jelen esetben, a tudomány tanítását pártpolitikai érdekeknek akarja alárendelni a közhatalom.

Épenséggel nem állítom, hogy egyetemünkön rendben volt minden. Nem lehet tagadni, hogy a tanszékek betöltése alkalmával a tudományos kiválóságnak egyedül jogosult szempontjai egy pár jól ismert esetben mellőstettek. Volt néhány oly tanár is, kik elmaradtak tudományszakjokban, minden haladástól idegenkedtek, már nem olvastak és nem dolgoztak. Akadt a sok közt olyan is, ki nem tudott bánni a fiatalsággal, elzárkózott előle, ahelyett hogy szívét és elméjét tárva-nyitva tartotta volna a tudományt szemjühosó komoly tanulók előtt. Volt kar, ahol a hallgatók nagy száma miatt a tanulmányi idő nagy részét vizsgálatok foglalták le a tudományos oktatás és tanulmányozás kárára. Az egyetemi adminisztráció lassúsága szinte közmondásossá vált stb. Mindezek a bajok azonban a legkitűnőbb külföldi egyetemeken is előfordulnak; szórványosak és időlegeseek, semmi esetre sem olyanok, melyek miatt valaha felelőssége tudatában levő

kormánynak eszébe jutott volna az egyetemet a maga egész szervezetében megrendszabályozni, pórásra fűzni, szabad mozgásától megfosztani és tudományos hivatásában meggátolni. Nem is ezek a felsorolt fogyatkozások voltak azok, melyek a tanácskormánynak szemétszúrtak; hanem az, hogy nem tekinthette az autonóm egyetemet az ő politikai törekvései engedelmes eszközének; nem láthatott benne oly intézményt, mely az új világnézet terjesztésében és megszilárdításában a hatalom bírlalóinak rendelkezésére fog állani.

De lássuk a fölötte tanulságos tényeket. Az autonómia megsértése már februárban megindult, amikor a miniszter hét tanárt felfüggesztett, majd az illetékes kar meghallgatása nélkül őt egyént önhatalmúan rendes tanárokká nevezett ki a jogi karhoz, részben nem létező, s ugyancsak az egyetem megkérdezése nélkül szervezett tanszékekre. Az önkormányzat lényege felfogásom szerint azt követeli, hogy az egyetem, mint tudós testület, önmaga állapítsa meg, mily tudományos szükségletek azok, melyek új tanszék szervezését követelik s adandó alkalommal önmaga is egészítse ki magát, mert csak önmaga képes megítélni, vajjon az illető szükségletek tényleg fennállanak-e, s az illető egyén tudományos személyisége a legmagasabb igényeknek megfelelő-e vagy sem. A minisztérium erre azért nem illetékes, mert nem tudós, hanem adminisztratív testület, mely, mivel nem ért hozzá, nem is tekintheti feladatának, hogy kizáróan a maga felelősségére új tanszékeket szervezzen, vagy szakszerű tudományos mérlegelést kívánó személyi változásokat eszközöljön. Tévedés azt hinni, hogy az egyetemnek az eskü kivétel megtagadására vonatkozó álláspontja és az ebben az ügyben bejelentett erős hangú tiltakozása csupán az alaki jog megsértésének érzéséből eredt; az ellenállás forrása nemcsak a megsértett jog, hanem a megsértett tudományos erkölcs. Az egyetemnek szakasztott úgy kellett volna tiltakoznia akkor is, ha autonómiája törvényerővel bíró jogszokásban nem gyökerezett volna, és ha a ki nevezettek a világ lelegső tudósai és minden pártpolitikai velleitástól mentes egyének lettek volna — amit pedig jelen esetre vonatkozóan épenséggel nem lehet állítani. A politikai célsat egészen nyilvánvaló volt: az átszervezett tanszékek főleg a szociológia különböző ágainak képviseletét célozták s az újonnan kinevezett tanárok szocialista vagy kommunista érzületökről ismeretes egyének, részben inkább politikai agitátorok, mint tudósok.

A most jelzett erőszakos intézkedést követte március végén az új tanulmányi rend végleges megállapításáig terjedő hatállyal az összes jogi vizsgálatok eltörlése, aminek okát abban kell keresni, hogy a vizsgálatokon oly tárgyak is szerepeltek, melyek a proletárdiktatúra létességéből fölölegeseeknek vagy károsaknak látszottak.

Ilyen tárgyak voltak az összes történeti jellegű studiumok: római jog, jogtörténet, magyar alkotmánytörténet, egyházi jog; ilyen a közjog, melyről bizonyára úgy gondolkodtak, hogy a monarchia megszüntével elvesztette jelentőségét; ilyen a magánjog, melynek tanítása a tulajdonjog elköbzásával jogosulatlannak és céltalannak látszhatott. A tanácskormány a jogot különben sem tekintette igazi tudománynak. Szándéka az volt, hogy a jogi kart teljesen átalakítsa, jobban mondva a proletárállam képméretére és hasonlatosságára újjáteremtse.

Amíg ez történt, az egyetem kormányzata is mélyreható változáson ment keresztül. Az egyetemi tanács adminisztratív hatásköre megszűnt; a rektor és a dékánok csak az avatás szertartásszerű aktusát végezhettként ezentúl. Az egyetem kormánybiztost, majd politikai megbízottat kapott; melléje egy karközi direktórium rendeltetett. Az ellenszegülő dékánok tisztjoktól elmozdítottak, s helyökbe — akárcsak a kari direktorság rég letűnt idejében — kinevezett dékánok kerültek. Felfüggesztetett a karok autonómiája is, azaz: mint teljes testületek egybe nem gyűlhettként és ügyeiket el nem intézhettként, hanem ezek elintézésére a dékánok mellett kari bizottságok szerveztettként, melyeknek tagjait, politikai érzületek szem előtt tartásával, a népbiztos nevezte ki.

Az egyetemi kormányzatot a népbiztoság ekként már a kezében tartotta. De mindez nem volt elég. Nemcsak intézményszerűen kellett biztosítani a maga politikai irányát; teljes személyi biztosítékokat is kellett keresnie. A tanárok nagy részét az európai művelődés történetében példátlan erőszakkal az oktatástól és összes tanári jogaik gyakorlásától eltiltotta, intézeteiből eltávolította és helyökbe részünt rendes minőségben, részünt megbízott előadókul új tanárokat rendelt. Ezek az új tanerök, néhány valóban tudós férfü kivételével, az egyetemi tanár kaliberét nem közelítették meg; alig volt köztök egy-kettö, aki valamely nagyobb irodalmi alkotással dicsekedhetett volna, vagy olyannal, mely megmutatta volna, hogy szerzőjének vannak jelentösb tudományos problémái, középponti gondolatai, vagy terjedelmesebb tudományos anyag módszeres feldolgozására, alakítására, szerkesztésére való képességei. Nagy részüök nyilván azt hitte, hogy jogosulatlanul fölüeny viselkedésökkel, melyet föllépésökben tanúsítottak, elpalástolhatják tudományos jelentéktelenségöket. A Magyar Pädagogiai Társaságot az is érdekélheti, hogy a pädagogia nyilvános rendes tanára némi szelid erőszak alkalmazásával szabadságotlaltott s utöbb a végelbánás hátsö gondolatával rendelkezési állományba helyesztetett.

A távolabb állók szemében ma is megoldatlan rejtvény, milyen szempont vezethette a népbiztoságot, mikor az illetö egyetemi taná-

rokat szilenciumba helyezte. Talán a tudományszak természete? E feltevésnek ellene mondanak a következő, feleletre váró kérdések: Miért kellett a finn-ugor összehasonlító nyelvészet tanárát az oktatástól eltiltani, az indogermán összehasonlító nyelvészet tanárát pedig jogaiban meghagyni? Miért kellett a török-tatár filologia képviselőjét a sülyesztőbe lökni, ellenben a sémi filologia tanárát kimélni? Miért kellett a görög-római történet képviselőjét elhallgattatni, de az ókori keleti népek tanárának megkegyelmezni? Miért kellett a magyar történet egyik tanárát békében hagyni, ellenben az újkori egyetemes történet tanárát a tanítástól felfüggeszteni, holott a rendszer, mely a nemzeti történetnek nem kedvezett, épen az ellenkező intézkedést javalta volna? Vagy talán a tanárok tudományos minősültségének foka volt a megítélés mértéke? Ez a feltevés se látszik valószínűnek, hiszen a hallgatásra kárhoztatott tanárok közt vannak, kik köztudomás szerint elsőrendű tudósok a maguk nemében és bármely külföldi egyetemen is megállnák helyüket. Vagy talán az életkor volt a tiltó rendelkezésben irányadó? Semmi esetre, mert a szilenciummal kitüntetett tanárok közt vannak egészen fiatal tanárok és kari széniorok! Nem marad más hátra, mint hogy a szóban levő intézkedést egyrészt pártpolitikai indítékokra vezessük vissza, másrészt érvényesülni kívánó egyének áskálódásaira, kik a felelőtlen tanácskormány erőszakosságának felhasználásával akarták a maguk számára az egyetemi tanári állást vagy megbízást megkaparítani.

Mindezeket a hatalmi ténykedéseket betetőzte végül a július 29-én kelt rendelet, mely az eltiltott vagy szabadságolt tanárok egy részét rendelkezési állapotba helyezi, másik részét az egyetemtől eltávolítja és más munkakörbe (könyvtárakhoz, levéltárakhoz stb.) osztja be, egy harmadik részöket meghagyja ugyan, de munkakörüket megnyirbálja, úgy hogy például a filozófia egyik tanárának csakis ókori és középkori bölcészettörténetet, a classica-philologia tanárának csakis latin filológiát, a germán filológia tanárának csakis ókori német irodalomtörténetet lett volna szabad tanítania. A jó sors úgy akarta, hogy ez a kultúrbotrány csak a papíron maradjon; mert két nap múlva megbukott a proletárdiktatúra.

Mielőtt tovább fűzném fejtegetéseim fonalát, néhány pillanatra még az egyetemi tanács hatáskörének megsemmisítésével kell foglalkoznom. Nem lehet kétséges, hogy a tanácskormány eljárása ebben az ügyben is kíméletlen és szertelen volt; viszont azonban ama benyomás elől sem lehet elzárkózni, hogy a népbiztosságot egészséges ösztön vezette, mikor a szenátus helyesebb funkcionálását célba vette. Két szervi hibája van ennek az intézménynek: egyik, hogy rendkívüli nehézségével nem egyszer késlelteti az ügyek elintézését; a másik,

hogy szavazatával érdemben befolyásolja azokat az ügyeket is, melyekre nézve szakszerűség hiányában semmikép sem lehet illetékes. Tegyük fel, hogy a jogi karon (csak példa kedvéért említem épen ezt a kart) megüresedik egy tanszék. A kar a kiküldött szakbizottság jelentése alapján az összes folyamodók vagy számbavehető egyének közül első helyen vagy — meghívás esetén — egymagában ajánlja X-et a kinevezésre. Ez a jelölés a szenátus elé kerül, mely áll a rektoron kívül 2 theologusból, 2 filozofusból, 2 orvusból és 2 jogászból. E testület már most, melynek 2, legföljebb 3 tagja ért a dologhoz, az eddigi gyakorlat szerint nemcsak azt vizsgálja meg, vajjon az eljárás alaki szempontból helyes volt-e, hanem titkosan szavaz arról is, ki nyerje el a tanszéket, — ami a felhozott esetben annyit jelent, hogy 6 nem szakember leszavazhatja a 2—3 jogi szakértőt.

A népbiztosság abban hibázott, hogy az egész intézményt lerombolta, ahelyett, hogy működését helyesebb irányba terelte volna. A szenátus hatáskörébe tartozhatnak szerintem mindazok az ügyek, melyek az egész egyetemet érdeklik, az általános elvi és szervezeti kérdések, vagyoni és alapítványi ügyek, de semmikép az egyes karok szakszerű ügyei, kinevezések, előadói megbízások, magántanári kiegészítések, vizsgálatok és egyéb kari tanulmányi kérdések. Úgy gondolom, hogy emezeket a karok (ha felsőbb intézkedés szüksége fennforog) közvetlenül a rektornak küldhetnék meg, aki azokat a tanács összehívása nélkül felterjesztené a miniszterhez. Ez az eljárás rendkívül meggyorsítaná és helyesbítene is a kar szakszerű ügyeinek elintézését, s levonná a tanácstagok vállairól a teher legnagyobb részét, anélkül hogy a szenátust fölöslegessé vagy csupán ceremóniák megtartására való árnyékintézménnyé tenné; de mindezekon kívül fokozná a karok felelősségérzését is. Sohasem szabad feledni, hogy nem a szenátus a tudományos szaktestület, hanem a kar.

A népbiztosság a mondottakon kívül még más módon is beavatkozott az egyetem belső életébe. A törvény ellenére megszüntette az érettségi vizsgálatot, s ezzel, valamint egyéb engedményekkel az egyetemre való felvételt szerfölött megkönnyítette. Vegyesebb társaságot még nem láttunk falaink közt, mint az a hallgatóság volt, mely a proletárdiktatúra idején egyes új tanárok előadásait előzönlötte. Volt köztök iskolásfiú és iskolásleány is. Már-már azt kellett hinnünk, hogy az egyetem valamiféle szabad lyceum vagy a felsőbb leányiskolának egy neme. Mély beavatkozás volt az is, hogy a tanácskormány az egyetemmel kapcsolatos középiskolai tanárképző intézetet feloszlatta, s helyébe új szervezett tanítóképzőt tett, szintén új, nagyobbára fiatal tanerőkkel, az új irányzat lelkes híveivel, kiknek az lett volna a feladatuk, hogy különösen a középiskolák szükségleteihez

szabják előadásait. Megbízható adatok hiányában nem ítélnék munkásságukról, de kétséget fejezem ki, vajjon elvileg helyes volt-e mintegy különválasztani az egyetemi tudományos képzést az úgynevezett tanárképzéstől, vagyis intézményszerűen megteremtteni a tudós és nem-tudós tanárok kategóriáit. Tudomásom szerint felmerült az az ötlet is, hogy az elemi tanító- és középiskolai tanárképzés szerves egységben intéztessék. A részletek ismerete nélkül a tervről bajos nyilatkozni, de figyelmeztetek rá, hogy ezt az egységesítést Angliában meghaladott álláspontnak tartják. Több évtized óta folyik a munka abban az irányban, hogy a Teacher fogalma alá tartozó népiskolai és középiskolai tanítók státusa különválasztassék és képzésük is elkülöníttessék. Ez önként érthetően nem annyit tesz, hogy a néptanítók továbbképzésük érdekében az egyetemre ne járhassanak, hanem jelenti azt a kívánalmat, hogy a kétféle képzésnek, különböző természetűknél és rendeltetésűknél fogva, külön intézményekben van helye, s egyik a másikkal össze nem kapcsolható. A tanítóképesítés a jelzett kapcsolás esetében talán nyerne (bár ez sem olyan bizonyos), a tanárképzés tudományos színvonala ellenben minden bizonnyal alább szállana.

Legradikálisabb módon bánt el a népbiztosság a tanító- és tanárvizsgálatokkal. A tanítóképesítő vizsgálat a mai alakjában tényleg tarthatatlan. Helyes volt az osztályképesítőket megszüntetni, de helytelen volt a végvizsgálatot csakis a pedagógiai és politikai tárgyakra korlátozni s ekként egyoldalúvá és túlon-túl könnyűvé tenni. A középiskolai tanárvizsgálat követelményeit is oly mértékben enyhítette és lefokozta a népbiztosság, hogy a vizsgálat elvesztette komolyságát. Itt meg a pedagógiai vizsgálat volt az, mely a törvény ellenére eltöröltetett; helyette hír szerint szociológiai, helyesebben politikai vizsgálat terveztetett.

A követelményeknek ez a leszállítása egyebekben is jellemezte az új időket a tudományos kultúra terén. Az elmélyedéstől való irtózat s a nyomában járó felületesség mindenütt jelentkezett a tudomány művelésében és tanításában. Divattá lett a kényelmes szimplifikálás, mely sarkalatos ellentétben áll a kételyeit és nehézségeit őszintén feltáró, szigorú és becsületes tudományos módszerrel. A dolgoknak egyszerű látása ugyanis nemcsak abból származhatik, hogy az elmélkedő tudós hosszú gondolatmunka után jut el az igazság teljes világosságához, hanem van az egyszerűen látásnak oly neme is, mely a tárgy felszínes ismeretéből vagy a tárgyba való elmerülés hiányából ered. Sajnos, hogy a proletárdiktatúra tudósai közt nagyon kevesen voltak azok, akiket az egyszerűen látók előbbi csoportjába lehetne sorozni.

IV.

Már is nagyon hosszúra nyúlt előadásomban nem térhetek rá arra, amit a tanácskormány a szakoktatás érdekében tett vagy nem tett. Hogy nagy súlyt helyezett rá, helyesen tette. A világháború és a nagy gazdasági összeomlás után valóban alig van fontosabb területe a kultúrának, mint a szakoktatás. Nem szólhatok a népbiztosságnak ama hihetetlen erőfeszítéséről sem, amellyel az ország szabadoktatását szervezte s pártpolitikai céljainak szolgálatába helyezte; nem a propagandának ama megszámlálhatatlan tényezőiről és szerveiről, előadásokról és tanfolyamokról, melyekkel a társadalom lelkét rabul ejteni és átalakítani igyekezett. Csak néhány általános tanulságot akarok még levonni abból a munkából, melyet a proletárdiktatúra a köznevelés mezején végzett.

Először: Az erkölcsi nevelésnek ezentúl mélyrehatóbbnak kell lennie, mert az erkölcsi érzés az egész vonalon megfogyatkozott. Ha azt akarjuk, hogy a nemzet ismét életre keljen, mindenek előtt erkölcsi megújulásra van szükség. A letűnt rendszer legfőbb gyengesége, mely miatt menthetetlenül el kellett buknia, a szilárd erkölcsi alap hiánya. A moralitás fogalmai szörnyű mód összezavarodtak. A lelki ismeret elvesztette érzékenységét. A törvénytisztelet kipusztult. A hazugság orgiáit ülte; a kapzsiság járványossá vált; a durva és kíméletlen erőszak, léha törtetés, nyegle felszínesség, a minden áron való érvényesülés vágya, a frivol játék szavakkal és elvekkel, a gerinctelen behódolás a hatalomnak, a jellem megdöbbentő színváltásai, a valóságosság és hazafiság érzelmeinek becsmélése, s különösen a keresztény vallás dogmáinak, szertartásainak, az egyház szolgálatainak és intézményeinek kigúnyolása egymást érték. Ebben a légkörben tovább megélnünk csakugyan lehetetlen. El kell jönnie a kikeletnek, melynek fuvalma új zsendülésre indítja a nemzet lelkét. Nagy, minden eddigi méretet felülhaladó katharsisra van szükség, hogy a fertőből kiemelkedhesünk. Ezt a megtisztulást kell a családi és iskolai nevelésnek mindenek fölött szolgálnia, hogy a nemzet beteg teste lassankint kilökje magából a bomlasztó elemeket, s felfrissüljön a vér, mely ereit átjárja. Erős emberekre van szükségünk, akik tudnak nemes eszményekben hinni és értők önzetlenül küzdeni, kik erkölcsben és hazafiságban hajthatatlanok és megvesztegethetetlenek. Hogy így legyen, majdnem csakis az élő példát adó tanítókon múlik.

Másodszor: A béke megkötése után egységes revízió alá kell vennünk összes iskolai tanterveinket és utasításainkat abból a szempontból, nem maradtak-e el a kor követelései mögött? Mert az idő kerekét megállítani nem lehet. Sok intézményünk van, mely fel-

frissülésre szorul. Ezt a reformáló munkát nem a forradalom, hanem a természetes fejlődés eszközeivel kell elvégeznünk, okulást kell merítenünk a letűnt rendszer eszméltető javaslataiból és balfogásaiból egyaránt, erősen ragaszkodva értékes nemzeti hagyományainkhoz, de el nem zárkozva a művelődés folytonos haladásának eredményei elől. Ebben a tekintetben sok tanulsággal szolgálhatnak azok a kiadatlan tantervjavaslatok, melyek újabban, az országos közoktatási tanács kebelében készültek, mert kidolgozásukban ép az a szempont volt irányadó, hogy az oktatás anyagát összhangba kell hozni a pedagógiai megítélés szerint jogosult korszerű művelődési szükségletekkel.

Harmadszor: Addig is, míg a most érintett revíziót megtehetjük, sürgősen kell arról intézkednünk, hogy a fiatal nemzedék némileg összefüggő oktatást nyerjen a társadalmi és közgazdasági ismeretekből. Végzetesnek bizonyult, hogy tanterveink a szociális és gazdasági ismeretek oktatásáról vagy egyáltalán nem, vagy kellőképpen nem gondoskodtak, aminek az lett a következménye, hogy az iskolából kikerült ifjak, tájékozottság hiányában, félig öntudatlanul, szélsőséges irányzatok sodrába hajtottak. Ennek czentúl másképpen kell lennie. Helyesen értelmezett, a nemzeti szellemmel megférő és általa irányított szociális oktatásra van szükség.

Negyedszer: Hogy az erkölcsi és értelmi nevelésnek óhajtott céljait elérjük, ugyanazzal az energiával kell hozzálátnunk a munkához, mellyel a proletárdiktatúra híveit láttuk dolgozni. Amennyi erőt ők pártpolitikájuk érdekében kifejtettek, ugyanannyit kell nekünk a nemzetnevelés munkájába belefektetnünk. Amennyi szervet és intézményt ők működésbe hoztak a rendes és a szabadoktatás keretében, hogy «a proletárlelkeket a szocialista világnézettel átítassák» (1919 jun. 10-iki rend.), ugyanannyit kell minékünk is működésbe hoznunk, hogy a nemzeti öntudatot meggyökereztessek és megszilárdítsuk. A siker feltételei kedvezőbbek a mi részünkön. Mert mi nem az uralkodó párt és az irányzatos hatalmi érdek kedvéért akarunk dolgozni, hanem az egész osztatlan magyar nemzet javára. Nem proletárokat, nem burzsoákat akarunk nevelni, hanem lelkileg művelt, értelmes és erkölcsös, azaz: becsületes magyar embereket. A nevelésnek oly eszménye ez, mely minden párt fölött áll, soha el nem avul és soha erejét nem veszti.

FINÁCZY ERNŐ.